

Екологично значение и стопанска дейност в горите от източен габър

Инж. Йонко ДОДЕВ, доц. Груд ПОПОВ - Институт за гората при БАН

Източногабървите гори не са ново явление в нашето горско стопанство, но въпреки повсеместното си широко разпространение, те не са били обект на научни изследвания. Дълги години са смятани за „малоценни“ и докато съществуваше стопанският клас „реконструкция“, „автоматично“ се причисляваха към него само заради състава си. Този факт е красноречив, не толкова за действителното им състояние и реалните алтернативи, които тези формации имат, колкото за неадекватно отношение на лесовъдската наука и практика към тях.

Въпреки целенасочената политика за подмяна на източния (келяв) габър (*Carpinus orientalis* Mill.) от състава на нашите гори, тя не е дала очаквания и желан ефект. Той не само че не е намалял, но процентното му участие на много места се е запазило и дори се е увеличило. Чести са примерите за гъбови, букови, липови и габърски гори, които вторично са деградирани в резултат на негативно антропогенно влияние и са се превърнали във формации с преобладаване на източен габър. Причините за това са били неправилна лесовъдска намеса, активна паша, уплътняване на почвата, добив на листников фураж, браконьерска сеч и други. Съществуването на тези насаждения и увеличаването на тяхната обща площ в страната не бива обаче да се счита само и единствено за резултат на допуснати пропуски и слабости от страна на лесовъдите. Освен субективния фактор, тяхното съществуване се обуславя и от характерни особености в биологията на този вид - висока сухоустойчивост, непретенциозност и приспособимост, изключителна издънкопроизводителна способност, която се запазва до висока възраст и други. Източният габър в повечето случаи успява да формира устойчиви екосистеми при екстремно лоши условия по отношение на влажност и богатство на почвата. Тези гори успешно растат и се развиват и са в сравнително добро състояние, там където повечето от останалите наши дървесни видове не успяват да оцелеят. Заедно с други термофилни видове габърът участва и в състава на разнообразни смесени храстови формации върху сипеи, срутища, на силно ерозиран и крайно сухи урвисти терени. В повечето случаи тези насаждения биват оценявани като „малоценни“, но те са изключително ценни за биологичното разнообразие и поради техните екологични, противоерозионни, почвозащитни, водоохранни, климатообразуващи и естетични функции (сн. 1).

Трябва да се имат предвид и постоянно променящите се екологични условия на средата в резултат на глобалните климатични промени и други фактори. Наявност на източният габър е бавнорастящ и не е високопроизводителен дървесен вид, но едва сега в светлината на съвременните концепции и разбирания за устойчиво и многофункционално развитие на горските екосистеми започва да се отчита и оценява огромното екологично значение, което той има. България



Формации от източен габър на нелесопригодни терени

е на едно от първите места по биологично разнообразие в Европа и същевременно е последната страна в югоизточна посока със значителни горски ресурси. Според научните сценарии очакваните негативни последици от глобалните климатични промени ще окажат най-силно негативно влияние върху месторастенията в долния горскорастителен пояс. Източният габър, като един от най-сухоустойчивите, невзискателни и приспособими дървесни видове, може да се окаже най-подходящият и основен лесообразувател, който да гарантира оцеляването на горската среда върху равнинно-хълмистите и нископланински, южни, крайно сухи и бедни терени. Той би могъл успешно да изпълнява ролята на естествена бариера и буфер между нашите гори и разширяващите се полупустинни райони, настъпващи от Средиземноморието, формирайки устойчиви екосистеми при екстремно лоши растежни условия по отношение на влажност и богатство на почвата.

Използването на традиционните голи сечи на тези терени противоречи на съвременните лесовъдски разбирания за природосъобразно стопанисване на горите, а и среща все по-ожесточена съпротива от страна на обществеността. Устойчивото им управление и поддържането на техния благоприятен статус предполагат използването на такива природосъобразни лесовъдски практики, които да доведат до запазване на специфичната структура и функции на екосистемите в дългосрочен план. При планиране на лесовъдските системи за устойчиво стопанисване на източния габър трябва да се има предвид не само чисто дървопроизводителната и икономическата страна на въпроса, но и екологичния и социалния аспект.

Най-често източногабървите насаждения са с малка площ, разпокъсани и са разположени в близост до населените места. Този факт подкрепя тезата, че повечето от тях са се появили в резултат на антропогенно въздействие върху близките до селата гъбови гори, както и върху запустели пасищни, овощни и

Биологични особености по време на възобновителния процес

| Дъбове | Източен габър |
|--|---|
| <ul style="list-style-type: none"> ● Дъбовете са светлолюбиви гървесни видове ● Семеносенето е рядко, през 6 до 8 години ● Жълзгите са сравнително тежки и обикновено не падат извън проекцията на короните ● Подрастът до 3-4 години се развива нормално при по-висока склоненост на гървостите, но след тази възраст, ако не бъде осветен, преминава в състояние на торчки ● При внезапно откриване пониците и младият подраст страдат от слани, брашнеста мана и прегряване ● Дъбовете се нуждаят от осигуряване на странично засенчване, т.нар. шуба ● Развиват централен корен, поради което насажденията, които се формират, по принцип не страдат от снеговали и ветровали | <ul style="list-style-type: none"> ● Притежава изключително висока издънкопроизводителна способност, която се запазва до късна възраст ● Размножава се основно чрез пънни издънки, но също така и чрез коренови издънки и семена ● От един пън се появяват много на брой издънки (ефект на хиграта) ● При недостатъчно светлина издънките не се развиват ● Чрез семена се настъпява интензивно в откритите места и формира устойчиви биографи ● Подрастът е силно светлолюбив в млада възраст и в насаждения с висока склоненост дава висок отпаг ● Почвоподобител е и подходящ спътник (подгон) на дъбовете |

земята.

Повечето от горите с преобладаващо участие на източен габър са смесени по състав. В изследваните насаждения като негови спътници са установени повече от 45 други гървесни и храстови видове. Най-често срещаните са цер, мъждрян, блаун, обикновен габър, зимен гъб, акация, клен, бук, черен бор, бял бор, космат гъб, различни горскоплодни и много други видове (сн. 2).

Източният габър е изключително пластичен и силно агресивен гървесен вид. Той успешно заема и се развива както на среднобогати месторастения, така и на места с екстремно лоши условия за растеж, на които останалите гървесни видове просто не могат да оцелеят. Има както храстовиден, така и гървовиден хабитус. Върху крайно бедни и сухи месторастения обикновено формира храстовиден хабитус, но на по-богатите терени се развива като гърво с ясно обособено централно стъбло (сн. 3).

Еднаквото (шаблонно) и еднопосочно стопанисване на всички толкова разнообразни източногабъррови насаждения ще доведе до множество грешки и дори може да се окаже вредно от лесовъдска гледна точка. Трябва да се отчитат и вземат предвид едновременно продуктивността и устойчивостта и на съществуващите, и на възможните алтернативни насаждения.

За практическата дейност обособихме три групи източногабъррови гори според типа месторастения, които изискват и диференциран подход в лесовъдската дейност: I група - насаждения на средно богати месторастения; II група - насаждения на бедни месторастения; III група - насаждения на много бедни (непродуктивни) месторастения.

Стопанисване на насажденията от източен габър на среднобогати месторастения

В изложението ще се спрем на насажденията от първата група, в която могат да се водят най-интензивни лесовъдски дейности. За горите от тази група е характерно вторичното настъпяване на източния габър, който измества първичната дъбова растителност по някаква причина (най-често негативно антропогенно влияние). Смяната на гървесните видове е довела до несъответствие между текущата производителност на насажденията и потенциала на месторастенията и източният габър не може да

оползотвори напълно наличните растежни условия. В повечето насаждения има значително участие на едификаторните (автохтонните) гървесни видове. Едификаторните видове успяват да награснат източния габър по височина и той играе ролята на подгон. С увеличаване на възрастта на насажденията се увеличава броят на пограса от едификаторните видове. Той е сравнително равномерно разпределен по площта на насажденията.

Дългосрочната цел на стопанисване на тази група гори трябва да бъде възстановяване на първичния вид състав и структура на насажденията, което ще доведе до повишаване и на тяхната производителност и устойчивост.

Възобновителните сечи в I група гори имат за цел да осигурят възобновяването на насажденията с автохтонните гървесни видове за този тип месторастения - основно различните видове дъбове (блаун, цер, горун) и техните естествени спътници, и да регулират в максимална степен участието на източния габър в състава на новото поколение гора.

По тази причина от особена важност е да се имат предвид биологичните особености, които проявяват дъбовете и източният габър при възобновителния процес.

Ключов момент в изискванията на дъбовия (церовия)



Смесено насаждение от източен габър, блаун и цер



Чисто насаждение от източен габър



След изведено низово изреждане на тупите източен габър

и източногабъровия пограст е неговата светлолюбивост. При изрязване „на голо“ източният габър проявява ефекта на „хидрата“. Така само се подмладява и съгъстява и не допуска настаняването на останалите видове. Издънките на източния габър са по-светлолюбиви в сравнение с гъбовите поници. При липса на достатъчно светлина източногабъровите издънки не се развиват, докато гъбовият, и особено церовият пограст, през първите години могат да оцелеят и при по-висока склоненост. Предлагаме изсичане в тупите източен габър само на изостаналите в растежа си екземпляри, като от всяка група се запазват по няколко от най-високите дървета. Те изтеглят хранителните вещества и влагата и осигуряват достатъчна склоненост, която не позволява появата на нови издънки. Склонът е достатъчно разкъсан и дава възможност за настаняването на гъбовете и техните спътници. По този начин ускоряваме естествения процес в развитието на тези екосистеми (сн. 4).

Общи принципи

Основната цел трябва да бъде възстановяване на първичния вид състав и структура, които са най-устойчиви и отговарят най-пълно на условията и потенциала на месторастенето.

Трябва да се толерират коренните дървесни видове - благун, цер, горун, космат гъб, и техните естествени спътници - дива череша, липи, ясени, скоруша, брекиня, полски бряст, полски и хиркански клен,

мекиш. Стремежът е да се увеличава участието на гъбовете и техните спътници до 80 %, а участието на източния габър да се сведе до 20 на сто.

Необходимо е да се възстанови и да се поддържа структурното разнообразие на насажденията. Поне 10 % от територията на местообитанието трябва да бъдат отделени за осигуряване на гори, които са във фаза на старост (Old-growth forests).

От ключово значение е да се полагат грижи за съхраняване на запазените групи, петна или ивици от коренните дървесни видове (майчиния хабитат), където те съществуват, чрез удължаване на турнусите и оставяне на отделни стари и дори загиващи дървета. Опазването на ценния генетичен фонд на местни видове и произходи е постоянно изискване при провеждане на лесовъдските мероприятия.

Не бива да се допуска оголването на площи без преварително да е осигурен укрепнал пограст от желаните видове. Лесовъдските въздействия се трансформират от едроплощни в дребноплощни. При провеждане на лесовъдски дейности да се поддържа около 8 % мъртва дървесина.

Не на последно място задължително да се спазват екологичните принципи за недопускане на нарушения на местообитанията, които могат да имат необратими последици. Да не се допускат дейности (в т.ч. и лесовъдски), които да увеличават антропогенната фрагментираност на територията. При планиране на пътища и инфраструктура трябва максимално да се запазва целостта на ландшафта.